

Cu ocazia reconstrucției și a restaurării socotim că ar trebui păstrate cele trei metereze vechi ale curtinei inițiale, ca detalii arhitectonice documentare. Elementele elevației beciului – al cărui nivel e cu cca 60 cm mai jos în partea de sud, actualmente cea mai înaltă (secțiunea s-a făcut între primul pilastru de sud și stilpul corespunzător) – se păstrează în forma lor inițială și vor putea fi refăcute întocmai, dar elevația etajului va trebui să fie completată cu elemente împrumutate arhitecturii brîncovenești. Din original nu se păstrează decât dimensiunile citorva ferestre de la etaj, în încăperea a, precum și briul de sub cornișă în formă de tor. Încăperea k oferă o siluetă arhitectonică sugestivă și ar putea fi păstrată, dar trebuie marcată ca un adaos al secolului al XVIII-lea. Terasa trebuie păstrată, fiindcă garantează stabilitatea curtinei de vest.

Scara care duce la etajul caselor egumenești, socotim că va trebui refăcută așa după cum apare în descoperirea din 1847, adică de lemn, pusă pe pavajul indicat în planul parterului, dînd acces la cerdac. Desigur, cerdacul va fi consolidat și actualele picioare de zid, operele unei consolidări grosolane anterioare, cu o zidărie care a șemizat clădirea inițială, vor trebui înlăturate.

Constatările și recomandările de mai sus rămîn însă supuse informațiilor suplimentare pe care le va da inevitabil la iveală opera de degajare completă a ruinei în vederea reconstrucției. Cercetarea noastră nu și-a putut permite o asemenea dezvelire totală, întii fiindcă nu am dispus de fonduri pentru a suporta o asemenea dislocare de pămînt și moloz, iar apoi pentru că am socotit inadmisibil de a dezveli bolțile la zidurile ruinei și de a le lăsa pradă intemperiilor pînă la începerea restaurărilor. Propunem deci colaborarea unui arheolog în perioada cînd se va realiza dezvelirea totală.

Semnalăm, în încheiere, cele cîteva piese profilate, între altele un fragment din lespedeza doamnei Stanca, lespedeza încastrată acum în pavajul din nava bisericii, la nivel uniform, în timp ce fragmentul descoperit arată că lespedeza fusese inițial ridicată deasupra pavajului, avînd marginea verticală ornamentată, și apoi un frumos fragment de cadru de fereastră cu grilaj de piatră în forme florale, două baze de cruci din piatră cu caracteristice împletituri, descoperite toate în secțiuni și depozitate în nava bolniței, pe latura de nord. Tot acolo se află și majoritatea fragmentelor ceramice. Numai cîteva piese de ceramică mai interesante au fost aduse la Muzeul din Cluj pentru a fi restaurate și studiate.

RESTAURAREA CASELOR EGUMENEȘTI ȘI A TURNULUI DE POARTĂ DE LA MĂNĂSTIREA BRÎNCOVENI

DISCUTAREA UNUI PROIECT RĂMAS ÎN FAZA DE STUDIU, ÎN VEDEREA VIITOAREI RESTAURĂRI

EUGENIA GRECEANU

În cadrul mănăstirii din satul Brîncoveni (județul Olt) se păstrează în stadiu de ruină un complex arhitectonic alcătuit dintr-un turn de poartă, un zid de apărare și o locuință pentru egumeni, zidite de Matei Basarab și refăcute parțial de Constantin Brîncoveanu. În 1957, restaurarea ruinelor a constituit obiectul unui proiect¹ care nu a ajuns să se concretizeze în faze de execuție. Prezentarea acestui studiu apare utilă, atît sub aspectul rezultatelor cercetării privind tipologia și etapele de construcție, cît și pentru analiza – în lumina experimentelor realizate ulterior – a concepției de restaurare care se desprinde din propunerile proiectului. Discutarea critică și reactualizarea propunerilor vor pregăti terenul pentru viitoarea restaurare, care este de dorit să înceapă cît mai curînd.

* * *

„Mai jos de sat se vede o pădure mare, unde era o mănăstire vechie și ruinată, pe care acum voievodul a pus să o rezidească și să o întărească ca pe un castel, cu ziduri de jur împrejur, cu turn mare deasupra porții”². Astfel descria în 1640 episcopul Bakšić lăcașul mănăstirii refăcut de Matei Basarab în satul său de baștină, Brîncoveni. În biserica mănăstirii au fost îngropate rudele cele mai apropiate ale lui Constantin Brîncoveanu (bunicul său, Preda vornicul; părinții, Papa și Stanca Cantacuzino; fratele său, Barbu), fapt datorită căruia domnitorul a refăcut și a înzestrat străvechiul lăcaș, „făcînd-o și înfrumusețînd-o deplin mănăstire, spre pomana a tot bătrîn neamului și spre buna pomenire a bunelor sale fapte”³.

Moartea lui Constantin Brîncoveanu a reprezentat începutul unor vitregii care s-au abătut aproape fără întrerupere asupra acestei ctitorii domnești. Încartiruirea trupelor austriece între 1721–1727; pierderea moșiilor, în urma a numeroase procese; cutremurul din 1837, cînd s-au dărîmat turlele bisericii mari și clopotnița, avariindu-se grav casele egumenești, bolnița și chiliile; în sfîrșit, atribuirea unor folosințe improprii, după desființarea vieții mănăstirești în 1873; toți acești factori au contribuit la părăgînirea și transformarea complexului de arhitectură monastică. Diversele reparații și amenajări făcute după cutremurul din 1837, sau după 1885, cînd în mănăstire s-a instalat un azil de bătrîni și infirmi, au avut cu precădere un caracter strict utilitar, unele dintre ele reprezentînd adevărate denaturări. Etajul caselor egumenești a fost aproape în întregime dărîmat în 1847.

Atît restaurarea parțială, efectuată de către Comisia monumentelor istorice, cît și reparațiile și restaurările executate în intervalul 1957–1959, au avut ca obiect cele două biserici și chiliile mănăstirii. Restaurarea turnului de poartă și a caselor egumenești nu a mai avut loc, deși ele constituie – împreună cu bolnița – elementele cele mai valoroase ale ansamblului. Studiul de restaurare întocmit în 1957 a consemnat prin releveu stadiul din acel an al ruinelor, față de care degradările s-au accentuat între timp, cea mai gravă dintre ele fiind înlăturarea scheletului de lemn al clopotniței, cu urmarea expunerii directe a bolților turnului la acțiunea ploii și a zăpezii.

Situația din 1957

Partea cea mai veche a caselor egumenești o reprezintă construcția situată în colțul de nord-vest al incintei (fig. 1) și care a fost realizată pe un plan aproximativ patrat, cu două nivele: pivnița înaltă și etaj. Pivnița este compusă din trei travee boltite semicilindric, despărțite prin arcade ce se reazemă pe pile dreptunghiulare, cele dinspre vest avînd secțiune compusă. În dreptul pilelor, bolțile sînt întărite prin dublouri. Intrarea se face printr-un girlici boltit în leagăn și prevăzut spre est cu o arcadă, a cărei arhivoltă este subliniată printr-un profil în forma dinților de ferăstrău.

¹ Proiect ICSOR nr. 1231/1957, faza Sarcină de proiectare, șef de atelier arh. Radu Udroui, șef de proiect arh. Eugenia Greceanu.

² „Un poco piú abbasso della villa vi è un gran bosco, dove fu un monasterio antico rovinato, et adesso questo principe l'ha fatto fabbricare et fortificare come un castello, tutto con le muraglie intorno, et con una torre grossa sopra la porta. . .” cf. Fr. Petri Bogdani Bakšić, *episcopi Gallipoliensis et coadiutoris Sophiensis de statu ecclesiae suae relatio accuratissima cum notis cuiusdam in margine adpositi. La visita della Bulgaria al 1640. Visita della Valachia*, in „Monumenta spectantia historiam slavorum meridionalium”, vol. XVIII, Zagrebiae, 1887 („Acta bulgariae ecclesiastica ab 1565 usque ad a. 1799”), p. 98.

³ Textul pisaniei cf. N. Iorga, *Studii și documente*, XV, p. 72–73.

Spre nord, pivnița este dublată de zidul de apărare prevăzut cu metereze, care se leagă cu turnul-clopotniță.

Cum arăta etajul pe vremea lui Matei Basarab, nu se mai poate cunoaște, deoarece Constantin Brîncoveanu a înglobat vechile pivnițe, zidul de apărare și – eventual – parterul turnului de poartă, într-o singură clădire, alipind un corp nou la zidul de apărare și refăcând integral nivelele superioare ale complexului astfel încheiat.

Cercetările arheologice efectuate în 1957 sub conducerea prof. Virgil Vătășianu (vezi pag. 3), împreună cu relevarea amănunțită a acestei zone, au lămurit fazele de construcție a caselor egumenești, delimitând aportul masiv al intervenției brîncovenești, atât la case, cât și la turnul de poartă, atribuite anterior în întregime lui Matei Basarab.⁴

A fost de asemenea precizat planul etajului (fig. 4), rectificându-se erorile care apar în schița publicată de Virgil Drăghiceanu (fig. 5) în „B.C.M.I.”.

La data executării releveelor la casele egumenești, pivnița se păstra aproape în întregime, cu excepția traveelor de sud unde apăreau prăbușiri ale bolților (fig. 3). Corpul alipit zidului de apărare era descoperit și nu mai avea planșee, bolta încăperii *b* de la parter fiind de asemenea parțial prăbușită. La etaj se păstrau, în parte, zidurile perimetrice și anume, o porțiune a zidului de est, împreună cu zidurile de nord și vest în întregime (fig. 4, 6, 7, 8 și 10). Nu se mai păstra nici o urmă a pridvorului de deasupra girliciului, iar îmbrăcămintea de zidărie adăugată ulterior în jurul girliciului, era aproape în întregime înlăturată, cu excepția fragmentului de arcadă alipită pe latura de sud. Latrina din colțul de nord-vest era pe jumătate prăbușită (fig. 18).

În 1957, turnul porții mai păstra camera clopotelor, realizată din lemn în 1899, însă tabla învelitorii dispăruse, rămânând doar astereala. Din această cauză, scheletul de susținere era putrezit și ploaia pătrundea în voie. Copertina de tablă care proteja partea superioară a zidăriei pe plan octogonal (între marginea exterioară și turnul de lemn), precum și copertinele suprafețelor triunghiulare rezultate din trecerea de la baza patrată la octogon, erau parțial distruse, antrenând degradarea paramentului (fig. 11, 16 și 18). Tencuielile exterioare ale turnului erau în majoritate deteriorate, icoana de hram a mănăstirii – Adormirea Maicii Domnului – pictată pe fațada de nord, fiind abia vizibilă. Fisuri accentuate apăreau la primul tronson al scării în spirală, a cărui boltă a fost probabil înlăturată o dată cu adăugarea, după 1911, a unui etaj, peste încăperile de pe latura de nord a incintei (la est de turn).

Propunerile de restaurare Casele egumenești

Pentru parter, au fost prevăzute următoarele lucrări:

– Restaurarea porțiunilor de zidărie degradate; completarea bolților pivniței și a zidului de sud.

– Degajarea girliciului de căptușelile de zidărie adăugate ulterior.

– Pentru camerele *a* și *b*, situate între turnul porții și pivniță, s-a preconizat menținerea lor, fără completarea bolții semicilindrice sau a zidului despărțitor, pentru a rămâne vizibile etapele succesive de construcție: zidul de apărare cu goluri de tragere, lipsa de țesere a zidului despărțitor, suprapunerea bolții în leagăn peste metereze, cioplirea patului de încastrare a bolții etc. Deasupra camerei *a* s-a propus execuția unui planșeu din beton armat, ale cărui grinzi trebuiau să respecte dimensiunile și amplasamentul grinzilor de lemn. Planșeul se continuă deasupra camerei *b* cu o placă din beton, dublu armată, încastrată în zidurile perimetrice. Reconstituirea planșeului din beton armat a fost aleasă cu scopul realizării unei bune legături a zidurilor perimetrice și pentru a se evita spargerile necesare încastrării grinzilor de lemn.

Pentru asigurarea unei rezistențe sporite, scara de acces la etajul caselor egumenești a fost studiată în zidărie, cu dimensiuni indicate de pavajul vechi degajat, deși atât referatul cercetării arheologice cât și mențiunile documen-

⁴ V. Drăghiceanu, *Curțile domnești brîncovenești. IV. Curți și conace fărimate*, în „B.C.M.I.”, anul IV, 1911, p. 74. Precizarea etapelor de construcție, în urma cercetării din 1957, a fost publicată de Grigore Ionescu, *Istoria arhitecturii în România*, II, București, 1965, p. 119 și nota 73.

tare⁵ precizau execuția scării în lemn. S-a prevăzut, de asemenea, refacerea cu trepte de cărămidă a scării de acces la terasa de pe latura de vest a incintei, degajându-se astfel traforul traveei de vest a pivniței, descoperit în timpul săpăturilor arheologice.

Restaurarea etajului caselor egumenești

Pornind de la principiul conservării etapelor de transformări din epoca lui Constantin Brîncoveanu, precum și a latrinei din veacul al XVIII-lea, propunerile de reconstituire a etajului, în baza planului precizat de cercetare, se impart în două categorii distincte:

– *Reconstituiri în baza unor date certe*: refacerea bolților la încăperile de pe latura de vest, cu calote pe trompe pentru încăperile *j* și *h* și cu boltă în leagăn în camera *i*; la turnul latrinei din colțul de nord-vest, refacerea pandantivilor prin care se trece de la planul patrat la cel circular și refacerea calotei; execuția unui planșeu drept, din beton armat, peste încăperile *a* și *b*; execuția unui tavan drept deasupra încăperii rezultată din vechea tindă *e*, cu acces din foișor și încăperea *d*, corespunzând inițial spațiului liber dintre casă și zidul de apărare. În această ultimă zonă, evidențierea celor două etape de construcție, direct perceptibile prin retragerea zidăriei cu asize orizontale, în raport cu zidul de apărare (fig. 8), a fost urmărită prin marcarea în pardoseală a zidului dintre încăperile *e* și *d*, propus a fi refăcut cu două arcade mari, care permit luminarea directă a camerei *e*.

Reconstituiri prin analogie

– Refacerea din zidărie a foișorului peste girlici, prelucrând elemente de la foișorul mănăstirii Polovragi.

– Reconstituirea încăperii *f*, cu dimensiuni 9,50×8,00 m, prin analogie cu locuința domnească de la mănăstirea Hurez, adoptându-se soluția compartimentării în patru travee, acoperite cu calote pe pandantivi și delimitate prin arce dublouri ce se întilnesc pe o coloană centrală.

Pentru ferestrele de pe laturile de est și de sud ale etajului caselor egumenești, s-a adoptat tipul conservat la încăperea *a*. Laturile exterioare, de nord și vest, au conservat toate golurile existente, cu excepția deschiderii unei a doua ferestre, necesară încăperii *e-d* și a transformării în fereastră a ușii de la coridorul *g*, care conduce la latrina *m*.

Nivelele și profilele cornișelor au fost stabilite în baza fragmentelor conservate. Pe fațada de nord s-a prevăzut prelungirea cornișei de la cota +10,70 deasupra zidului din secolul al XVIII-lea, conservat sub acest nivel, până la întilnirea cu turnul latrinei (fig. 19).

S-a preconizat tencuirea fațadelor spre incintă și păstrarea zidăriei aparente la fațadele exterioare.

S-a propus executarea învelitorilor din olane, adoptându-se pentru corpul central pante reduse în raport cu acoperișul corpului de legătură cu turnul porții, ale cărui pante respectă urma vizibilă pe fațada de vest a turnului (fig. 18). Alegerea materialului și reducerea pantelor au fost determinate de dorința de a se menține caracterul dominant al turnului porții, în perspectiva dinspre vest a mănăstirii.

Turnul de poartă

Restaurarea turnului, până la nivelul zidăriei conservate, nu a ridicat probleme deosebite: consolidarea scării în spirală, cu refacerea bolții la primul tronson; restaurarea arcaturilor, a briielor și a ancadramentelor; desființarea etajului adăugat după 1911, la est de turn, în scopul degajării volumului original al prisme octogonale; refacerea copertinelor, lucrări de timplărie etc. S-a preconizat consolidarea fragmentelor de tencuiele originare și rostuirea suprafețelor pe care tencuiala nu se mai păstra.

Reconstituirea camerei clopotelor a fost discutată în numeroase variante, oscilând între extremele suprapunerii unei structuri moderne din beton armat și a refacerii turnului din lemn, în forma din 1899. Dintre aceste variante, proiectul a finalizat soluția refacerii din zidărie aparentă, în forme tradiționale, preluându-se prin analogie decorul ultimului

⁵ V. Drăghiceanu, *op. cit.*, p. 74.

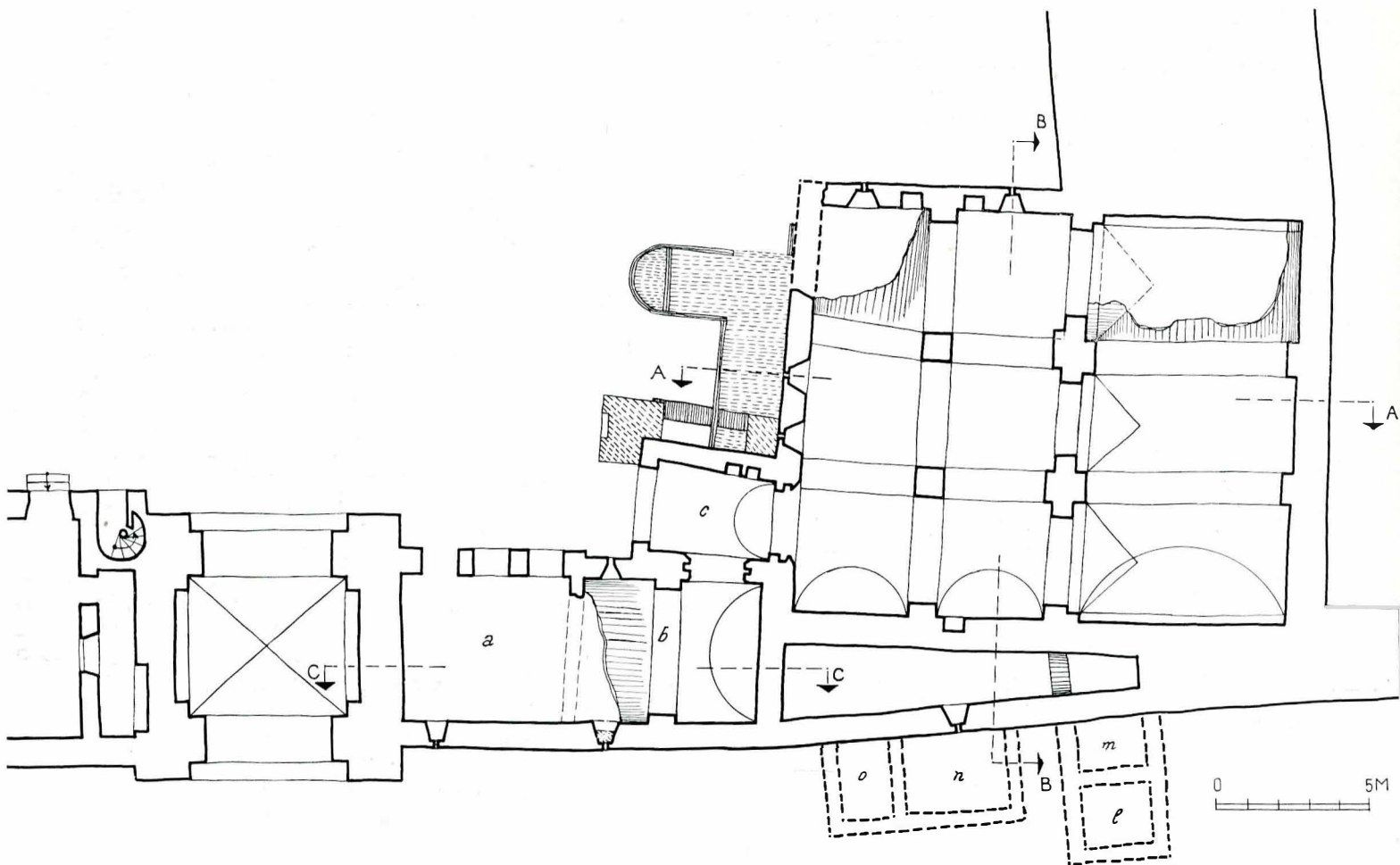

Fig. 3. Casele egumenești și turnul de poartă. Plan parter, relevu.

nivel de la clopotnița mănăstirii Brebu, unde se regăsește suprapunerea unei prisme octogonale peste o bază cubică.

Critica proiectului de restaurare

Intervalul de 14 ani, care a trecut de la întocmirea proiectului, ne permite să facem următoarele aprecieri:

Din punct de vedere al studiului, referatul de cercetare arheologică constituie un model de precizare a tematicii, demonstrând concomitent necesitatea îmbinării cunoștințelor de pură stratigrafie cu studiile de istoria artei și cu o adâncită cunoaștere a structurilor.

— Întocmirea relevului de către autorul proiectului ne apare de asemenea o condiție primordială pentru înțelegerea obiectului și cuprinderea problemelor pe care le ridică restaurarea, constituind o formă de studiu care nu poate fi supleată prin observarea — oricât de atentă — a unui relevu preluat de la alt autor.

În funcție de aceste premize, considerăm că propunerile de restaurare pe baze certe ale complexului de la Brîncoveni nu reclamă alte cercetări decât consemnarea surplusului de degradări intervenit în timpul ce s-a scurs, cu excepția problemei tencuielilor. Astăzi, ne apare complet ilogică propunerea de tencuire a fațadelor interioare și de păstrare a zidăriei aparente la fațadele exterioare, numai din dorința de conservare a pitorescului zidurilor patinate. De asemenea, propunerea de conservare a tencuielilor vechi la turnul de poartă și de rostuire a zonelor unde tencuiala a căzut, reprezintă — sub falsa aparență de respectare a autenticității — o denaturare a concepției originare, deoarece atenția, care se concentra inițial asupra graficii arcaturilor și a raportului de plinuri și goluri, ar fi dispersată prin fragmentarea suprafețelor și a modenaturii într-o sumă de elemente componente întâmplătoare (peticele de tencuială sau cărămizile). În afară de necesitatea respectării imaginii monumentului, așa cum l-au văzut creatorii lui, credem că trebuie acordată și atenția cuvenită aspectului atît de însemnat al protejării zidăriei prin tencuială, considerent practic, adesea neglijat în favoarea unei viziuni estetice, care nu are justificarea respectării adevărului istoric.

În privința reconstituirilor prin analogie, ne apare eronată propunerea de refacere în zidărie a foișorului și a scării aferente, fără a se ține seama de certitudinea execuției inițiale în lemn a ambelor elemente. Chiar în ipoteza că descrierea din 1847, citată de Virgil Drăghiceanu⁶, se referea la foișorul mărit prin îmbrăcarea cu zidărie a girliciului original, descoperirea prin cercetare arheologică a platformei scării fără urme de fundații și lipsa unor urme de țesere a zidurilor foișorului pe paramentul etajului (fig. 10 și 14) constituie dovezi clare asupra execuției din lemn a scării și a foișorului, în etapa brîncovenească. Propunerea proiectului poate fi definită, în consecință, drept eclectică și — implicit — neștiințifică.

O altă eroare o constituie forma și materialul învelitorii caselor egumenești. Adoptarea olanelor, în viziunea subiectivă a caracterului oriental pe care ar fi trebuit să-l aibă arhitectura civilă a secolelor XVII și XVIII, precum și din dorința de armonizare cu învelitorile de olane executate la biserica mare în 1913, în cadrul restaurării C.M.I., a trecut deliberat peste faptul că întregul complex al caselor egumenești — inclusiv turnul latrinei — a fost acoperit cu șindrilă, așa cum se vede în fotografiile C.M.I., executate în 1911. Reducerea pantei la învelitoarea corpului principal, față de traseul conservat pe turnul-clopotniță — traseu respectat numai la corpul de legătură —, nu poate fi justificată prin dorința de menajare a perspectivei turnului de poartă. Oricît de interesantă ar fi vederea dinspre vest a ansamblului ruinat, apare lipsită de sens introducerea forțată în restaurare a unui raport de volume corespunzător stadiului de ruină. La fel cu propunerile de restaurare a paramentului, rezolvarea acoperișului demonstrează greșelile pe care le poate comite restauratorul, atunci cînd se depărtează de datele științifice oferite de cercetare, luîndu-și libertatea de a remodela substanța originară în spiritul unor mode prin definiție trecătoare.

⁶ Ibidem: "...case mari egumenești și pentru musafiri, clădite pe o pivniță mare, în care urcînd pe o scară cu treizeci de trepte de stejar, mergi într-un foișor cu stilpi de lemn, cu tavan de scînduri, de lemn de brad..."

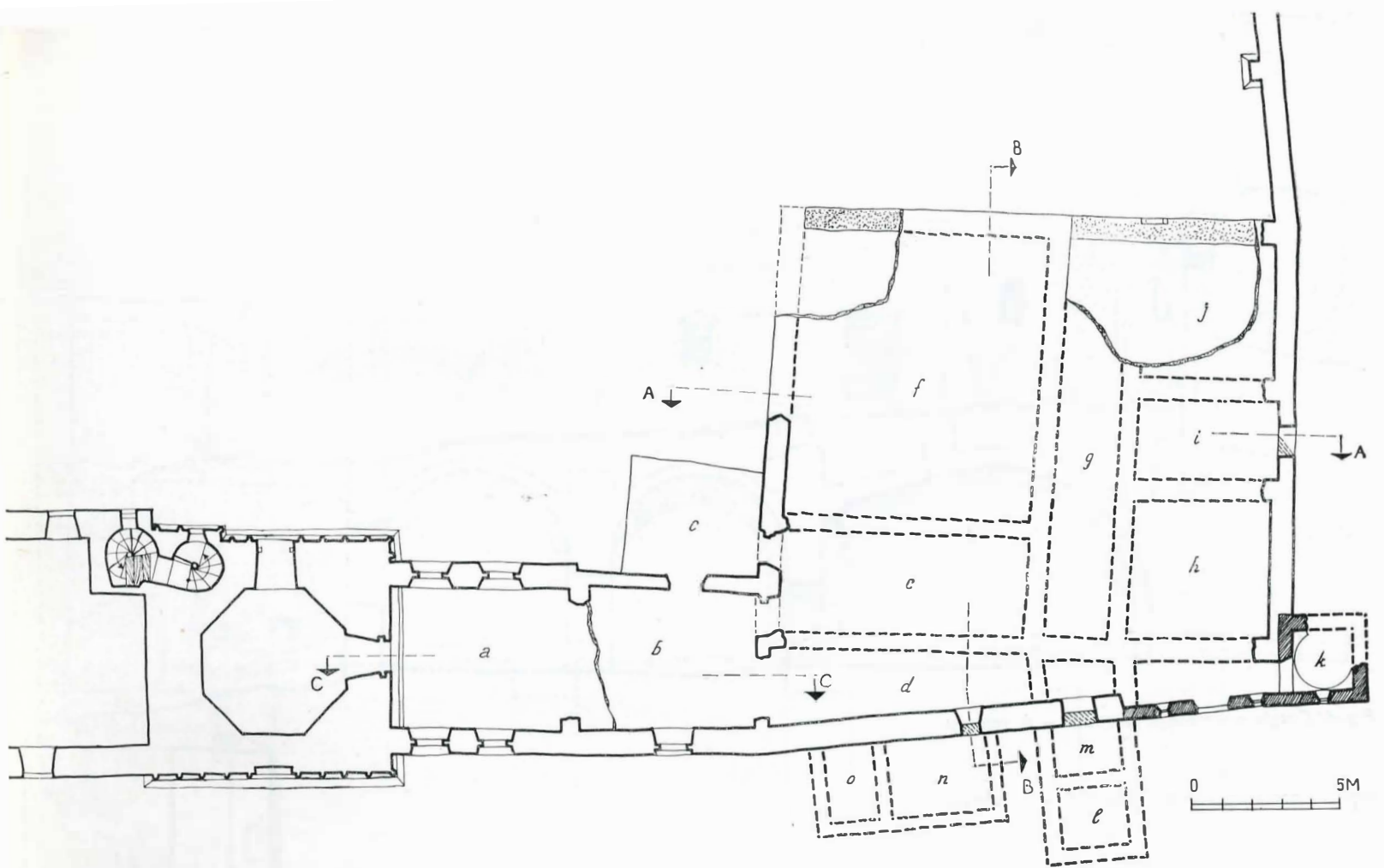
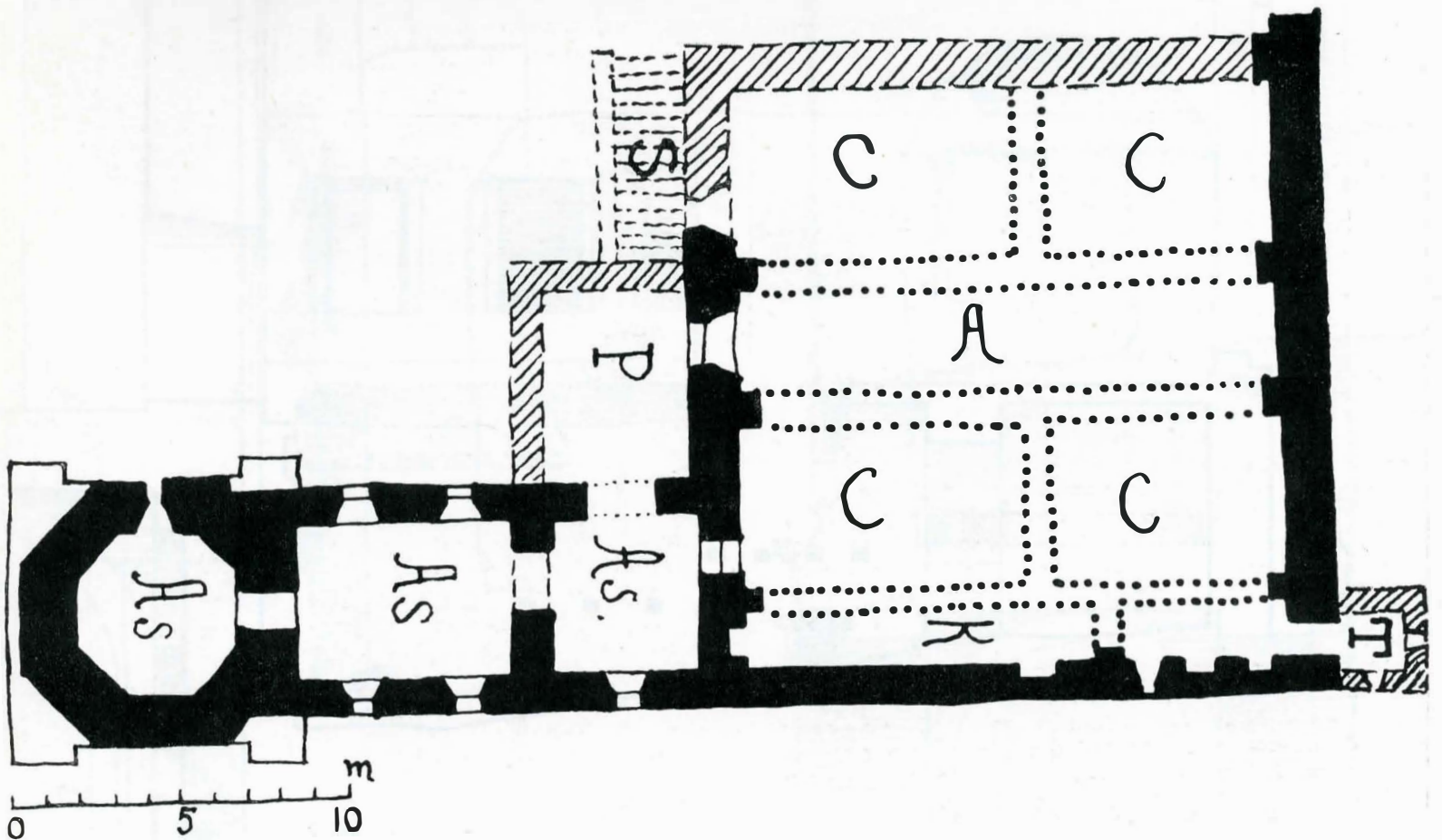

Fig. 4. Casele egumenești și turnul de poartă. Plan etaj, releveu.

Fig. 5. Casele egumenești și turnul de poartă. Planul etajului publicat de Virgil Drăghiceanu.

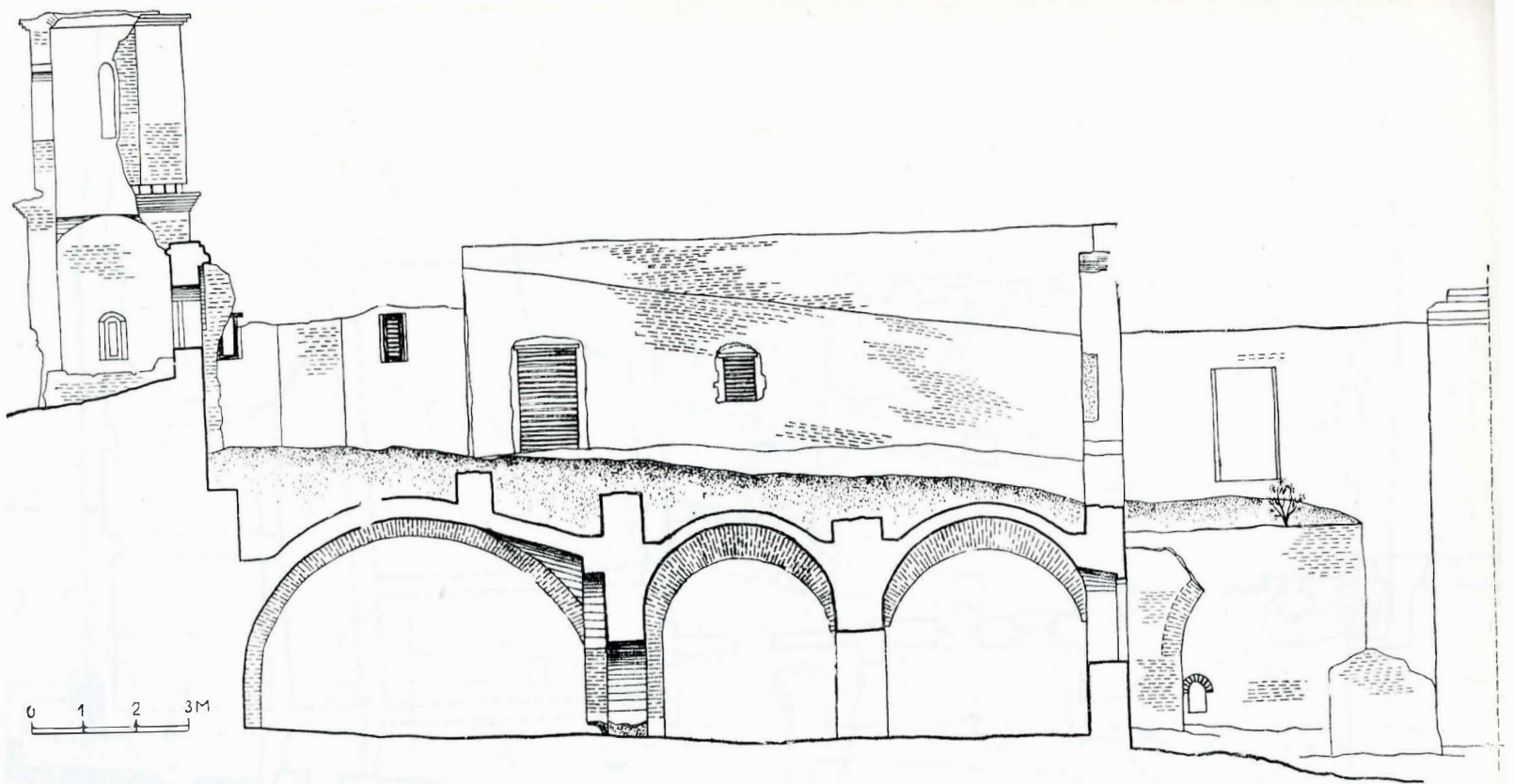
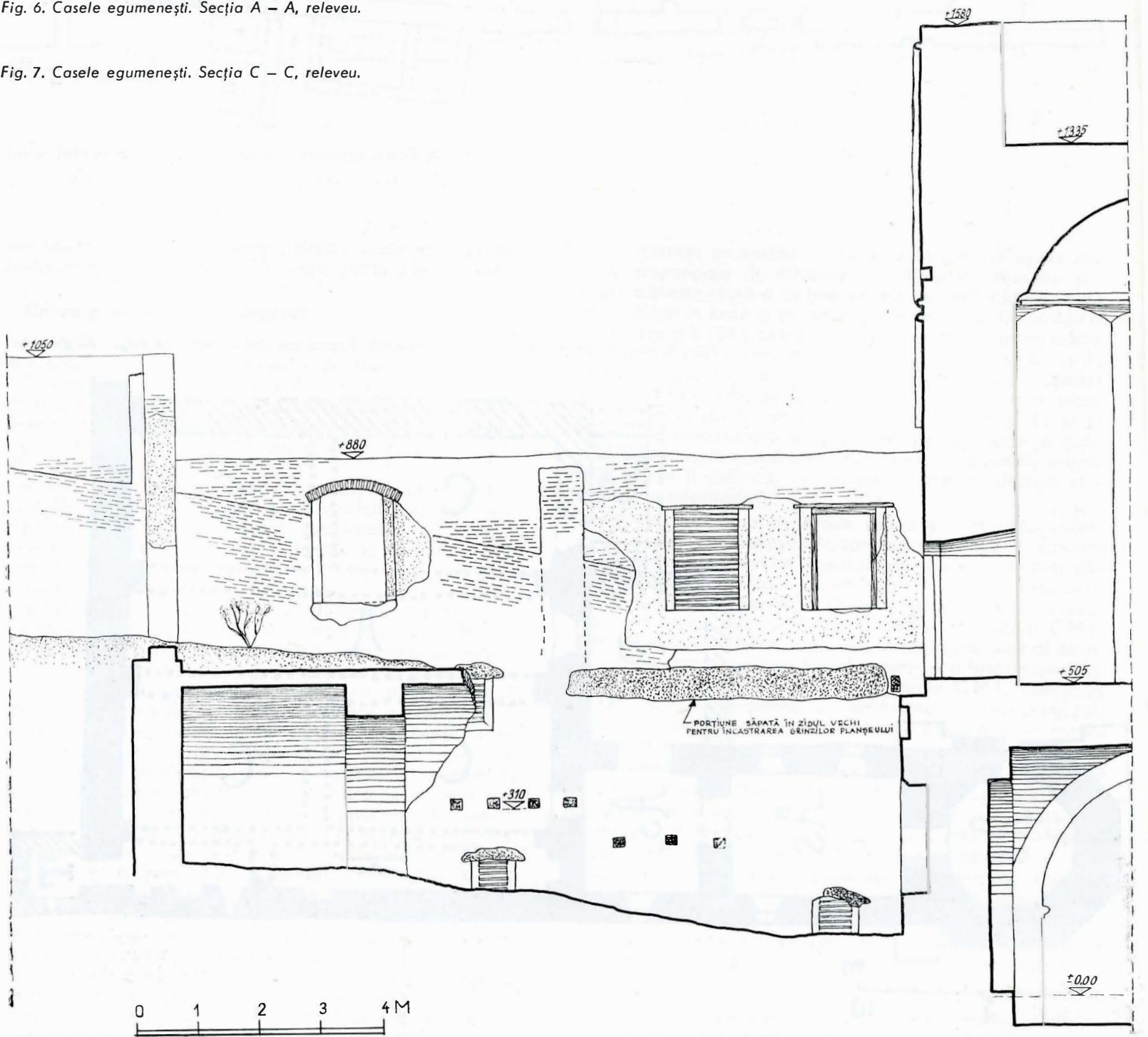

Fig. 6. Casele egumenești. Secția A – A, releveu.

Fig. 7. Casele egumenești. Secția C – C, releveu.

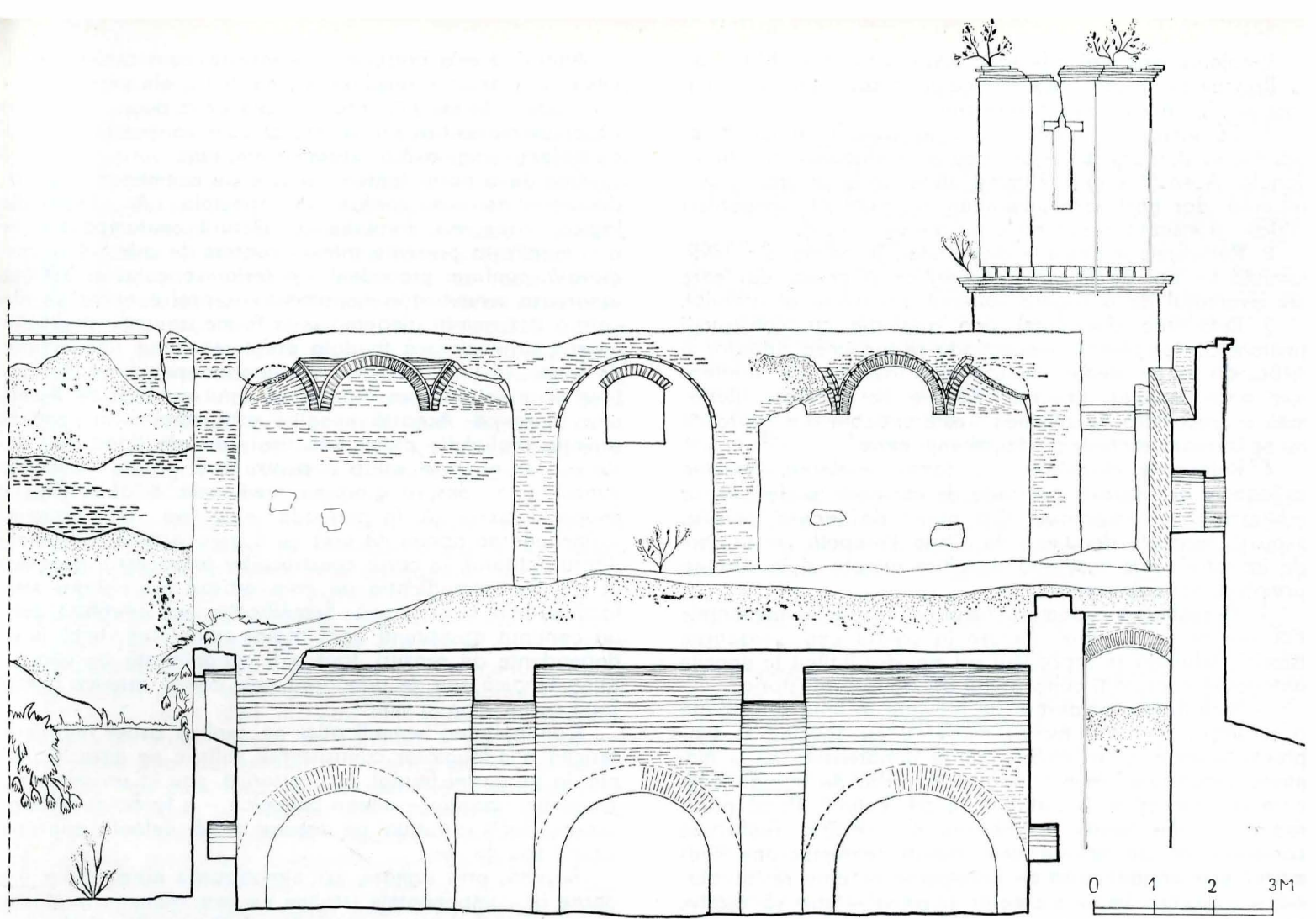
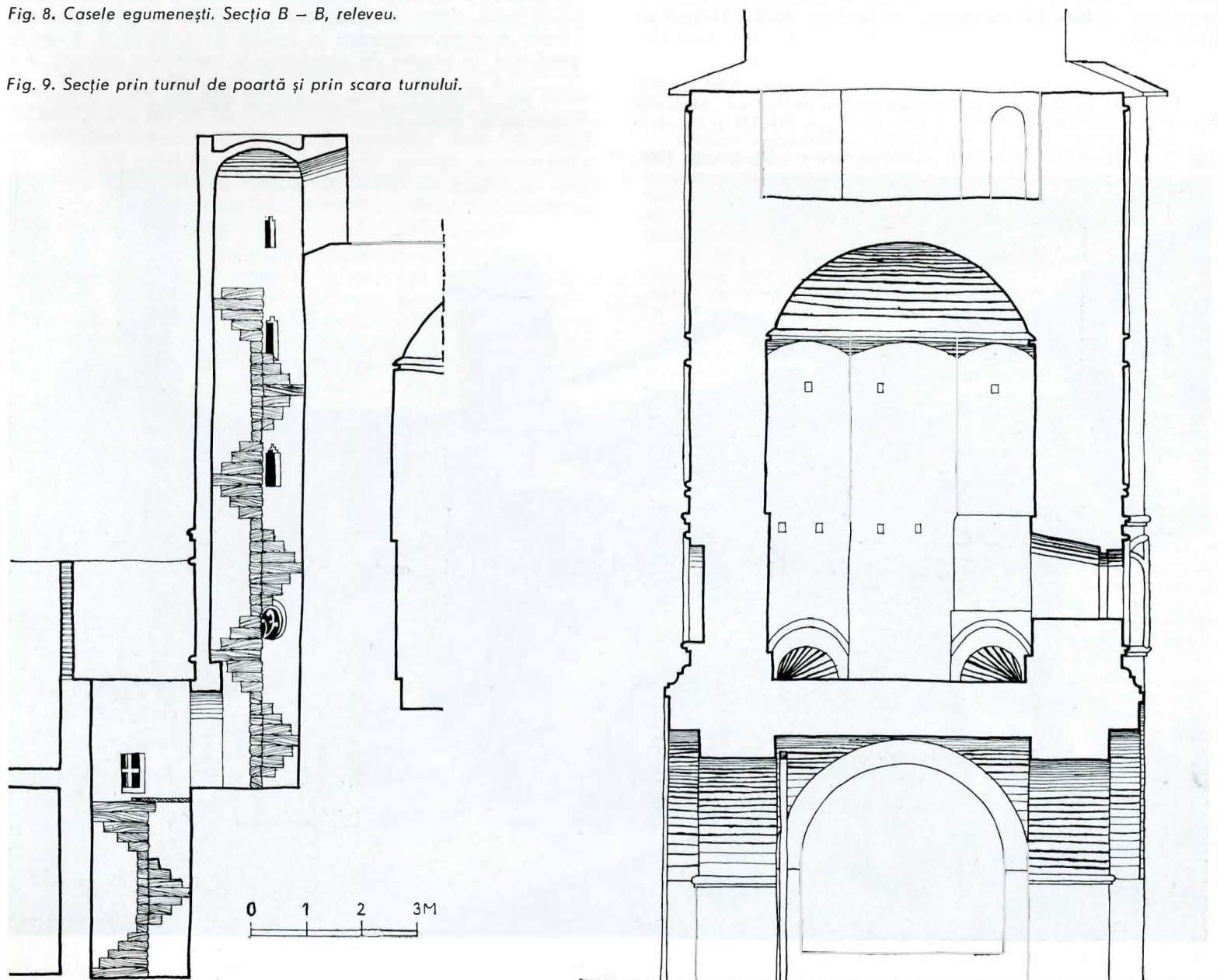

Fig. 8. Casele egumenești. Secția B – B, releveu.

Fig. 9. Secție prin turnul de poartă și prin scara turnului.

Problema cea mai dificilă a restaurării ansamblului de la Brîncoveni o constituie refacerea clopotniței. Ipotezele care pot fi luate în considerare sînt:

1. Conservarea turnului pînă la nivelul trunchiat al zidăriei existente și protejarea cu o învelitoare strict funcțională. Această soluție elimină obiecțiunile privind reconstituirea, dar păstrează numai un rudiment al compoziției inițiale, transmisă astfel într-o viziune deformată.

2. Refacerea în lemn a clopotniței, în forma din 1899, formulă tot atît de lipsită de curaj ca și prima, dar care are avantajul de a sugera volumul din trecut al turnului.

3. Refacerea clopotniței prin analogie cu construcții similare contemporane, respectîndu-se grosimea zidurilor și refăcîndu-se un decor al fațadelor inspirat din arhitectura unui același program. Soluția de principiu, denumită și „reconstrucție stilistică”⁷ este criticată din cauză că nu se bazează exclusiv pe documente certe.

4. Refacerea clopotniței în forme moderne, folosind mijloacele de expresie furnizate de curentele și de tehnica arhitecturii contemporane. Din punct de vedere teoretic, această formulă, denumită de Carlo Perogalli „restaurare de inovație”, este susținută de către adepții ei în virtutea următoarelor argumente:

– Necesitatea exprimării timpului nostru în elementele noi sau de completare, incluse în cadrul unui „organism istoric”, reluîndu-se procedeul cel mai des întîlnit în epocile anterioare conturării conceptului de monument istoric.

– Încadrarea restaurării de inovație în linia principală a realizării unei arhitecturi moderne cu specific și amprentă proprie, care „trebuie să se urmărească, cu și mai multă pregnanță, atunci cînd este vorba de componente care se nasc chiar în sînul vechii arhitecturi”. După părerea celor care susțin restaurarea de inovație, realizarea completărilor „în spiritul unei tratări contemporane specifice” este condiționată de priceperea cu care restauratorul – presupus implicit creator și artist – știe să rezolve raportul dintre elementele noi și componentele istorice, din punct de vedere al volumelor, al facturii detaliilor sau al coloritului⁸.

⁷ Gh. Curinschi, *Restaurarea monumentelor*, București, 1968, p. 212.

⁸ Citatele și argumentarea expusă pentru justificarea restaurării de inovație sînt luate din Gh. Curinschi, *op. cit.*, p. 143–144 și 213–215.

Analizînd cele patru ipoteze expuse, considerăm că primele două trebuie respinse, prima dintre ele pentru că transmite o formă mutilată, iar cea de-a doua, din cauză că ar permanentiza un provizorat care contrastează brutal cu tratarea prețioasă a fațadelor originare.

Cea de a patra ipoteză trebuie de asemenea respinsă, deoarece ascunde confuzii de principiu sub o aparență logică. Invocarea dreptului arhitecturii contemporane de a-și manifesta prezența într-un context de arhitectură medievală, conform procedurii anterior veacului al XIX-lea, ignorează semnificația monumentului, acel conținut de idei care a determinat alegerea unor forme anumite și privește creația arhitectonică feudală drept rezultatul unei căutări de forme, al unei modelări plastice independentă de conținut și orientată spre exprimarea unui concept de frumusețe apriorică. Această imagine este corectă în ceea ce privește realizările antichității tîrzii sau ale Renașterii italiene, dar nu este valabilă pentru evul mediu. Adîncirea cunoștințelor despre gîndirea medievală a atras atenția asupra faptului că, în perioada respectivă, rolul principal în închegarea operei de artă nu îl avea artistul, ci comanditarul (ctitorul, în cazul construcțiilor bisericesti), deoarece el stabilea semnificația pe care artistul era obligat să o facă vizibilă și expresivă. Semnificația era orientată către un conținut aparținînd unei ordini superioare, unei interdependențe de sensuri, fără a fi condiționată de virtuozitatea tehnică sau de urmărirea unei creații estetice concepută ca un scop în sine⁹.

Continuitatea semnificației ne explică astfel imbinarea fericită a adăugirilor contrastante stilistic pe care le întîlnim la un castel feudal, la o biserică, sau la un ansamblu monastic. opoziția – uneori polemică – a formelor nereprezentînd decît variațiuni pe aceeași temă, definită prin conținutul său de idei.

Rezultă, prin urmare, că armonizarea elementelor moderne cu componentele istorice nu este numai o problemă de proporții, volume, sau colorit, adică o problemă de creație formală, deoarece adevărata armonie s-ar putea obține numai prin transpunerea în modul de a gîndi al ctitorului medieval, cu scopul de a exprima în forme noi semnificațiile

⁹ Günter Bandmann, *Mittelalterliche Architektur als Bedeutungsträger*, Berlin, 1951, p. 9.

Fig. 10. Ruina caselor egumenești, văzută dinspre est. Situația din 1957.

care au dirijat selecționarea formelor. Cu alte cuvinte, ar trebui ca formele noi să exteriorizeze spiritul unei epoci apuse și această încercare este sortită de la început ne-reușitei, fapt care nu poate fi mai bine demonstrat decât prin următorul citat din Wilhelm Worringer: „*Strădania fierbinte a istoricului de a reconstitui, din materialul faptelor transmise, spiritul și sufletul timpurilor trecute, rămâne – în ultima esență – o încercare cu mijloace improprii. Căci purtătorul cunoașterii istorice rămâne eul nostru, în condiționarea și limitarea sa temporală, cu toate că noi încercăm din răspuțeri să-l articulăm în trecut cu o aparență de obiectivitate. Nu ne va reuși niciodată să ne eliberăm, în așa măsură, de propriile noastre condiții temporale și să ne însușim, în așa măsură, condițiile lăuntrice ale epocilor trecute încât să gândim efectiv cu cugetul lor și să simțim cu sufletul lor. Rămânem, mai degrabă, strâns îngrădiți de aptitudinea de înțelegere și capacitatea noastră de cunoaștere, în limitele structurii noastre interne, determinată de împrejurări temporale*”¹⁰.

Renunțarea lucidă la ideea unei creații moderne „în spiritul” epocii lui Iancu de Hunedoara sau a lui Ștefan cel Mare conduce la concurența obligatorie, în cazul restaurării de inovație, între vechile forme purtătoare de semnificație și formele moderne care nu pot avea un conținut medieval, născându-se astfel disonanțe care distrug echilibrul rezultat din unitatea de conținut a monumentului. Se mai poate pune întrebarea dacă „exprimarea timpului nostru” – în cazul cînd nu este concepută exclusiv sub raportul unor forme lipsite de conținut – nu ar legitima introducerea unor noi sensuri în contextul de idei al vechii arhitecturi. Așa cum, însă, nu este permisă adnotarea unui original (scrisoarea lui Neacșu din Cîmpulung, de exemplu), apare tot atît de indicată respectarea valorii de document a unei arhitecturi medievale, care constituie uneori unicul mijloc de transmitere – mai ușor sau mai greu descifrabil – a gândirii unei epoci dispărute. Aportul și amprenta timpului nostru, în restaurare, sînt pe deplin manifestate în grija și pregătirea științifică cu care se urmărește redarea expresivității originare a obiectului restaurat.

Aceeași cerință, a păstrării valorii de document a monumentului, respinge transformarea unui ansamblu de arhitectură veche într-un șantier experimental pentru conturarea specificului arhitecturii românești moderne, fiind imposibil de acceptat premiza încadrării tuturor acestor experimente în categoria reușitelor totale, iar căutările neizbutite pot foarte ușor anihila cea mai desăvîșită armonie compozițională, datorită agresivității lor sporite prin contrast.

De altfel, încadrarea restaurării de inovație în linia principală, de importanță majoră, a realizării unei arhitecturi moderne, cu specific propriu, reflectă aceeași insuficientă observare a corelației dintre formă și conținut. Respectarea specificului local în creațiile arhitecturii contemporane nu poate însemna prelucrarea vocabularului de forme medievale, detașate de semnificația lor. Cunoașterea și inspirația din tradiția vechii noastre arhitecturi înseamnă în fapt preluarea metodei de exprimare a unui conținut prin intermediul formelor, observarea modului în care poporul nostru a creat de-a lungul veacurilor soluții plastice care corespund gândirii și contextului istoric propriu, datorită înțelegerii profunde a sensurilor și a aspirațiilor unei epoci anumite. Adăugînd la aceste virtuți bunul simț care s-a manifestat permanent în adaptarea la condițiile climatice și la mediul geografic, s-ar putea obține astfel o definiție a specificului local, călăuză a unui fel de a judeca arhitectura și impuls creator în găsirea unor forme net moderne dar cu rădăcini adînci în modul de pătrundere și abordare a acestor probleme în trecut.

În baza argumentelor expuse, considerăm astăzi, cu mai multă convingere decât la data efectuării proiectului, că singura soluție indicată pentru completarea turnului de la Brîncoveni¹¹ este reconstituirea prin analogie a camerei

¹⁰ Wilhelm Worringer, *Formprobleme der Gotik*, 1911, tradus cu titlul *Geneza și natura goticului* în: „Abstracție și intropatie”, București, 1970, p.133.

¹¹ Atragem atenția asupra faptului că respingerea restaurării de inovație nu înseamnă condamnarea – care ar fi absurdă – a consolidărilor realizate în tehnica betonului armat, sau a completării în forme moderne a unor elemente de detaliu, cu condiția ca soluțiile

adoptate să aibă o justificare practică și să fie concepute cu totală modestie, fără a constitui pretextul unor fantezii care ar fi cu greu acceptate în proiectarea construcțiilor contemporane. Modestia preconizată nu poate fi, în orice caz, compatibilă cu reintregirea unor volume.

Indiferent, însă de soluția care se va adopta pentru completarea turnului, reluarea discuțiilor în cadrul restaurării va fi privită cu bucurie, deoarece în acest fel va fi stăvilit procesul de distrugere început în 1837. Așa cum am amintit la începutul articolului, turnul stă fără acoperiș din anul 1963, realizînd o totală unitate cu ruina caselor egumenești. Beneficiarul actual refuză să efectueze restaurarea, sub pretextul că biserica și clopotnița aparțin parohiei, iar parohia se luptă să restaureze biserica din sat, refuzînd la rîndul ei să investească bani și muncă în repararea unor construcții situate în incinta altei instituții. În lumina planului de perspectivă al restaurărilor din cincinalul 1971–1975, sperăm că principiul valorii monumentelor și al urgenței protejării lor, raportat la posibilitățile reale de execuție ale Direcției monumentelor istorice, va ajunge să domine în selecționarea obiectivelor, impunînd restaurarea complexului caselor egumenești de la Brîncoveni, a căror descriere corespunde și astăzi imaginii „*roasă de ploii și mincată de igrasie*”, pe care o reda, în 1930–1931, regretatul arhitect G. M. Cantacuzino¹².

Résumé

L'ancien monastère de Brîncoveni a été refait en deux étapes – vers 1640 et entre 1699–1702 –, par les seigneurs de Valachie, Matei Basarab et Constantin Brîncoveanu. En 1957 a été étudiée la restauration des ruines de la maison abbatiale, située dans l'angle nord-ouest de l'enceinte, ainsi que la reconstitution du dernier niveau de la tour clocher.

Du temps de Matei Basarab, la maison abbatiale, édifîée sur un plan carré, était reliée à la tour clocher par une courtine pourvue d'un chemin de ronde en bois. Le prince Constantin Brîncoveanu a refait les étages des deux constructions et les a réunies par l'adjonction d'une bâtisse à deux niveaux, adossée à la courtine.

L'ensemble a été gravement endommagé par le tremblement de terre de 1837. Le dernier étage de la tour clocher s'est écroulé et a été remplacé par une construction en bois, mais on a renoncé à réparer la maison abbatiale, dont l'étage a été démoli presque en entier, en 1847.

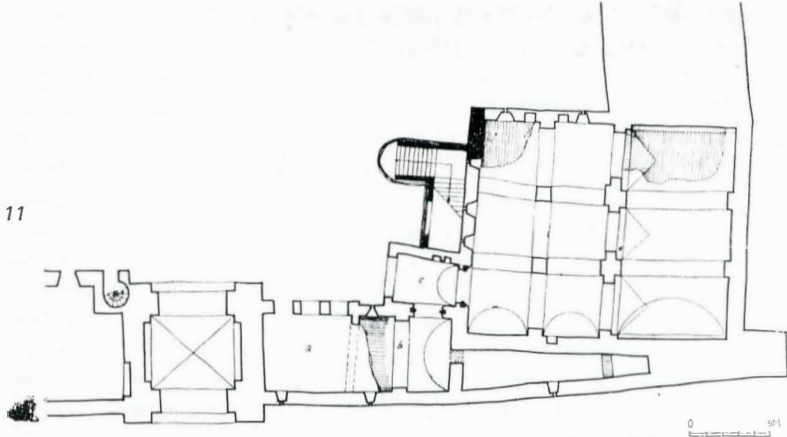
Le projet de 1957 a été précédé par une recherche archéologique, dirigée par le professeur Virgil Vătășianu, qui a délimité l'apport de chaque étape de construction.

La restauration comprend deux grandes catégories de réfections: celles qui sont fondées sur des données précises et celles qui proposent des reconstitutions par analogie avec les monuments de l'époque, notamment le dernier étage de la tour clocher, dont les formes interprètent l'architecture de la tour clocher du monastère de Brebu. En commentant les différentes hypothèses qui pourraient être envisagées, on analyse en détail les arguments de la restauration dénommée „d'innovation”, qui préconise l'emploi des formes architecturales modernes lorsqu'il s'agit de compléter un élément disparu. L'auteur condamne cette théorie parce qu'elle ne tient pas compte du fait que, dans l'architecture médiévale, le choix des formes était dicté par la signification imposée par le commanditaire; la restauration d'innovation substitue ainsi une recherche formelle, dans le sens d'une beauté à priori, à la tentative de rendre visible un monde d'idées par l'intermédiaire des formes.

adoptate să aibă o justificare practică și să fie concepute cu totală modestie, fără a constitui pretextul unor fantezii care ar fi cu greu acceptate în proiectarea construcțiilor contemporane. Modestia preconizată nu poate fi, în orice caz, compatibilă cu reintregirea unor volume.

¹² G. M. Cantacuzino, *Arcade, firide și lespezi*, București, f.a., p. 287–288.

11

12

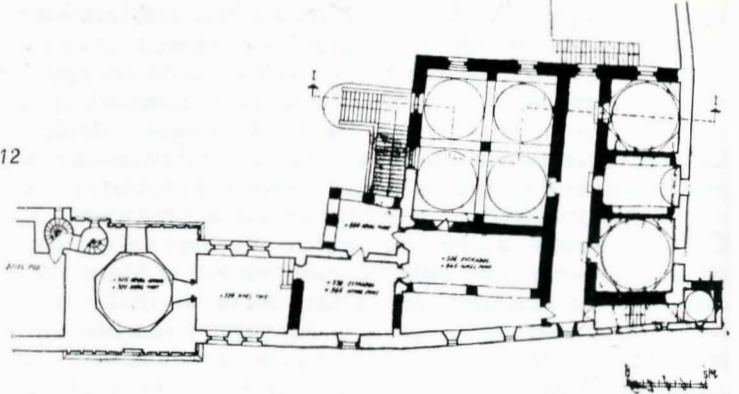

Fig. 11. Casele egumenești și turnul de poartă. Plan parter, proiect. (Completările de zidărie sînt indicate în negru).

Fig. 12. Casele egumenești și turnul de poartă. Plan etaj, proiect. (Zidurile noi sînt indicate în negru).

Fig. 13. Casele egumenești. Secția I - I, proiect.

Fig. 14. Casele egumenești. Fațada de est, relevu.

Fig. 15. Casele egumenești. Fațada de est, proiect.

Fig. 16. Casele egumenești și turnul de poartă. Fațada de sud, relevu.

Fig. 17. Casele egumenești și turnul de poartă. Fațada de sud, proiect.

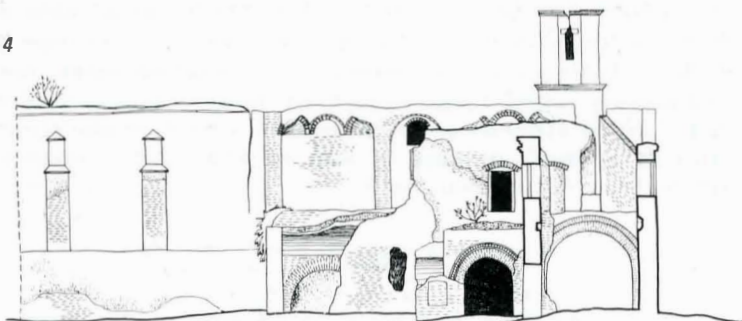
Fig. 18. Casele egumenești și turnul de poartă. Fațada de nord, relevu.

Fig. 19. Casele egumenești și turnul de poartă. Fațada de nord, proiect.

13

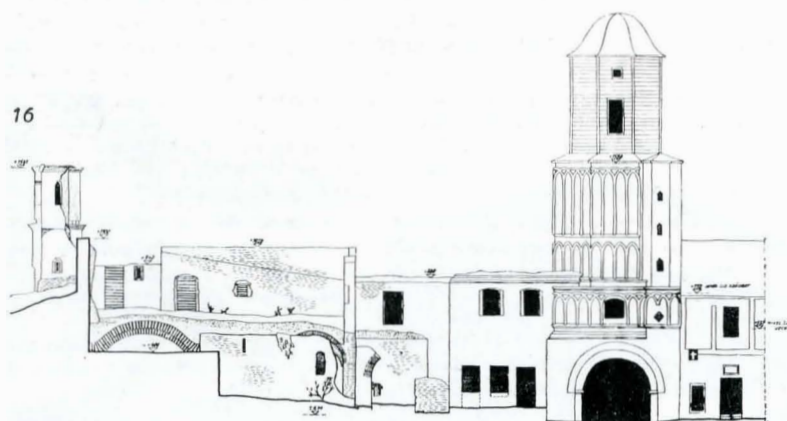
14

15

16

17

18

19

